

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 330.567.2:338.28
JEL Classification: G29

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

©2021 ДУБИНА М. В., ТАРАСЕНКО А. В., ТАРАСЕНКО О. О.

УДК 330.567.2:338.28
JEL Classification: G29

Дубина М. В., Тарасенко А. В., Тарасенко О. О.

Сутність та особливості формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Ринок фінансових послуг за своєю сутністю є макрофінансовою системою, яка є складною, відкритою та такою, яка динамічно розвивається в сучасних умовах. Домогосподарства відіграють ключову роль у розвитку такого ринку, оскільки активно використовують послуги банківських і небанківських фінансових установ. Саме поведінка цих економічних суб'єктів, яка формується в результаті впливу низки чинників, фактично загалом детермінує розвиток зазначеного ринку. Метою статті визначено поглиблення теоретичних положень щодо сутності фінансової поведінки домогосподарств з метою обґрунтування трансформації моделі такої поведінки. У статті розглянуто природу фінансової поведінки домогосподарств, її сутність, чинники, які впливають на її формування, та окремі види, які в поєднанні складають модель окресленої поведінки. Проведений контент аналіз наукових підходів до розгляду сутності категорії «фінансова поведінка домогосподарств» дозволив конкретизувати зміст цієї дефініції та запропонувати розглядати такий вид поведінки, як сукупність дій, які визначаються прийняттям рішень домогосподарствами щодо управління власними фінансовими ресурсами, їх акумулюванням, збереженням, залученням, використанням. Також у статті проведено дослідження процесу формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг і визначено сукупність базових чинників, які впливають на неї. Зокрема, встановлено, що важливу роль серед таких факторів відіграють індивідуальні, персоналізовані детермінанти. Саме наявність зазначених чинників значно ускладнює процес дослідження фінансової поведінки окреслених економічних суб'єктів та не дозволяє ретельно визначити й описати її моделі. Результати аналізу природи фінансової довіри домогосподарств також дозволили встановити структурність такої поведінки, виокремити базові складові. До їх числа віднесено такі: кредитна поведінка, заощаджувальна поведінка, депозитна поведінка, інвестиційна поведінка, податкова поведінка, страхова поведінка та платіжна поведінка.

Ключові слова: домогосподарство, фінансова поведінка, фінансові ресурси, фінансова поведінка домогосподарств, фінансові установи, економічна поведінка.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-4-163-172>

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 24.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2532969/maksym-v-dubyna/>

Тарасенко Артем Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна)

E-mail: avtarasenko88@gmail.com

Тарасенко Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

UDC 330.567.2:338.28
JEL Classification: G29

Dubyna M. V., Tarasenko A. V., Tarasenko O. O. The Essence and Peculiarities of Forming Household Behavior in the Financial Services Market

The financial services market is essentially a macrofinancial system that is complex, open and dynamic. Households play a key role in the development of such a market, as they actively use the services of bank and nonbank financial institutions. It is the behavior of these economic entities, which is formed under the influence of a number of factors, that generally determines the development of this market. The article is aimed at deepening the theoretical provisions on the nature of the financial behavior of households in order to justify the transformation of such a behavior model. The article considers the nature of the financial behavior of households, its essence, factors influencing its formation, and some types of the behavior, which together make up the model of the outlined behavior. Content analysis of approaches to studying the essence of the category «financial behavior of households» makes it possible to specify the content of this definition and to consider such behavior as «a set of actions» determined by households to manage their own financial resources and to accumulate, preserve, attract, and use

them. The authors also study the process of shaping the behavior of households in the financial services market and identifies a set of basic factors affecting it. In particular, it has been found out that individual, personalized determinants play an important role among such factors. It is the presence of these factors that significantly complicates studying the financial behavior of the identified economic entities and makes it impossible to precisely define and describe its models. Having analyzed the nature of the financial confidence of households, the authors have identified the structure of such behavior and identified its basic elements. These include: credit behavior, saving behavior, deposit behavior, investment behavior, tax behavior, insurance behavior, and payment behavior.

Keywords: household, financial behavior, financial resources, financial behavior of households, financial institutions, economic behavior.

Fig.: 3. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 24.

Dubyna Maksym V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, National University «Chernihiv Polytechnic» (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14027, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2532969/maksym-v-dubyna/>

Tarasenko Artem V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, National University «Chernihiv Polytechnic» (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine)

E-mail: avtarasenko88@gmail.com

Tarasenko Olena O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, National University «Chernihiv Polytechnic» (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine)

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

Вступ. Ринок фінансових послуг за своєю сутністю є макрофінансовою системою, яка є складною, відкритою та такою, що динамічно розвивається в сучасних умовах. Значений ринок є невід'ємною складовою фінансової системи та здійснює значний вплив на розвиток національної економіки, її стійкість. Саме в межах такого ринку досить часто зароджуються деструктивні чинники, які з часом стають передумовами формування і активного розвитку фінансових криз.

Домогосподарства відіграють ключову роль у розвитку ринку фінансових послуг, оскільки активно використовують послуги банківських і небанківських фінансових установ. Саме поведінка цих економічних суб'єктів, яка формується в результаті впливу низки чинників, фактично детермінує розвиток зазначеного ринку. Відповідно, дослідження такої поведінки є важливою складовою пізнання особливостей розвитку ринку фінансових послуг, пошуку базових заходів для активізації його функціонування в межах національної економіки. Погоджуємося з М. В. Іващенко, яка зауважує, що дослідження цього виду економічної поведінки в умовах становлення ринкових відносин не тільки збагачує теорію економічної поведінки, але й дозволяє, виявляючи певні тенденції і закономірності у фінансовій поведінці населення, передбачати можливі зміни та впливати на неї, формувати бажану модель цієї поведінки [10].

На сьогодні ринок фінансових послуг активно розвивається в умовах становлення цифрової економіки, яка безпосередньо пов'язана з розробкою та використанням сучасних інформаційних технологій у всіх сферах господарської діяльності.

Цифрові інновації в межах зазначеного ринку впливають на функціонування як фінансових посередників, так і на всю сферу фінансових послуг. Ці технології змінюють базові принципи надання послуг фінансовими посередниками своїм клієнтам, що, своєю чергою, також змінює і поведінку споживачів фінансових послуг. Відповідно, це актуалізує питання пізнання особливостей трансформації

такої поведінки, особливо домогосподарств, на ринку фінансових послуг в умовах його диджиталізації, поглиблення теоретичних положень її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі домогосподарств у функціонуванні і розвитку ринку фінансових послуг на сьогодні активно досліджуються як в Україні, так і в інших країнах. До науковців, які зробили найбільший внесок у вивчення окреслених питань, варто віднести таких: І. Буряк, Т. Васильєва, А. Рамський, Г. Коцюрубенко, І. Козлова, Ю. Станкевич, О. Задоя, Р. Іванов та ін.

Окремі аспекти обґрунтування сутності фінансової поведінки, її видів та особливостей формування розглядали у своїх роботах такі вітчизняні учені: О. Боговяленський, Г. Голуб, В. Дорош, О. Драган, А. Дудинець, Т. Єфременко, М. Іващенко, О. Казьмірова, М. Касьян, Т. Кізіма, О. Ковтун, О. Косточка, В. Леонов, І. Ломачинська, К. Чепель, О. Шаманська та закордонних науковців: Kaiser T., Menkhoff L., Fernandes D., Lynch, J., Sagi J.

Проте, незважаючи на наявність значного доробку в частині дослідження поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг, актуальними залишаються питання поглиблення теоретичних та прикладних аспектів визначення сутності фінансової поведінки цих економічних суб'єктів, її трансформації в сучасних умовах активного впровадження цифрових технологій банківськими і небанківськими фінансовими посередниками.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень щодо сутності фінансової поведінки домогосподарств з метою обґрунтування трансформації моделі такої поведінки в сучасних умовах розвитку цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Процес диджиталізації ринку фінансових послуг є об'єктивним процесом, тобто буде відбуватися постійно, незалежно від бажання фінансових установ та клієнтів долучитися до нього.

Для банків і небанківських установ уже сьогодні впровадження цифрових технологій є необхідною складовою забезпечення власної конкурентоспроможності на

зазначеному ринку. Клієнти, попри навіть на сильні консервативні погляди щодо використання фінансових послуг, поступово будуть залучені до процесів диджиталізації фінансової сфери.

Саме окреслене дає підстави зробити висновки, що трансформація моделі фінансової поведінки домогосподарств також є процесом об'єктивним і буде поступово відбуватися в межах функціонування фінансової системи кожної країни.

Розглянемо сутність фінансової поведінки домогосподарств. Логічним є припущення, що це поведінка

цих економічних суб'єктів на ринку фінансових послуг, яка формується у процесі споживання фінансових послуг.

Загалом такий підхід є правильним, проте досить узагальненим. Проведемо більш детальний аналіз змісту фінансової поведінки домогосподарств. Розпочнемо дослідження з обґрунтування сутності категорії «фінансова поведінка».

У табл. 1 наведено результати використання контент-аналізу щодо виокремлення та систематизації наукових концепцій до трактування зазначеної дефініції.

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування сутності категорії «фінансова поведінка»

Зміст трактування	Джерело
1	2
«... під фінансовим поведінкою слід розглядати індивідуальні рішення щодо формування грошових доходів, їх розподілу та використання з метою задоволення індивідуальних соціально-економічних інтересів» [5, с. 20]	Драган О. А. Концепции финансового поведения домохозяйств в современной экономической теории. <i>Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова</i> . 2012. Т. 17. Вип. 3–4. С. 16–21
«Наша фінансова поведінка – це реакція на соціально-економічну та політичну дійсність, яка, як ми бачимо, не вселяє поки що оптимізму і породжує повну недовіру всім інститутам, як політичним, так і фінансовим» [12]	Касьян М. Модели финансового поведения украинцев: рациональность или эмоции? URL: https://docplayer.ru/29494597-Modeli-finansovogo-povedeniya-ukraincev-racionalnost-ili-emocii.html
«Фінансова поведінка – це поведінка населення на фінансовому ринку, що пов'язана з перерозподілом і інвестуванням грошових ресурсів» [10]	Іващенко М. В. Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників та її характер. <i>Проблеми системного підходу в економіці</i> . 2010. № 4
«Фінансова поведінка населення визначається співвідношенням ощадної, кредитної та інвестиційної поведінки» [2, с. 112]	Богоявленський О. В. Розвиток фінансового посередництва як фактор оптимізації інвестиційної поведінки населення. <i>Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси</i> . 2013. № 2. С. 110–114
«Фінансова поведінка населення – система дій, пов'язана з акумулюванням та перерозподілом фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів з метою задоволення власних потреб» [15, с. 699]	Косточка О. О. Фінансова поведінка домогосподарств України. <i>Глобальні та національні проблеми економіки</i> . 2016. Вип. 11. С. 698–701
«Фінансова поведінка – діяльність членів домогосподарств, пов'язана з розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, у результаті чого відбувається формування відповідних фондів грошових коштів (індивідуальних та спільних фондів споживання, резервного фонду, фонду заощаджень тощо) та їх використання на певні цілі» [13, с. 20]	Кізима Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. <i>Світ фінансів</i> . 2011. № 4. С. 19–26
«Под финансовым поведением в широком смысле понимается поведение домохозяйств или индивидов, связанное с получением и расходованием денежных средств» [3, с. 133]	Галишнікова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. <i>Финансовый журнал</i> . 2012. № 2. С. 133–140
«Фінансова поведінка домогосподарств – це система дій і фінансових інструментів, направлених на управління власними та залученими фінансовими ресурсами з метою власного соціально-економічного розвитку та задоволення потреб» [14, с. 282]	Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація. <i>Бізнес Інформ</i> . 2013. № 9. С. 280–286
«Financial behavior can be seen as encompassing four broad areas, namely, saving, spending, borrowing and investment» [24, p. 1427]	Sudindra V. R., Gajendra Naidu Dr.J. Financial Behaviour and Decision-Making. <i>IJCRT</i> . 2018. Vol. 6, Issue 1. P. 1426–1435
«Financial behavior can be defined as any human behavior that is relevant to money management» [23, p. 70]	Handbook of Consumer Finance Research / ed. Xiao J. J. Springer, New York, NY, 2008. XX. P. 424
«Фінансова поведінка – поведінка населення на фінансовому ринку, яка пов'язана з перерозподілом та інвестуванням грошових ресурсів» [9]	Єфременко Т. О. Фінансова поведінка населення у соціологічному вимірі. <i>Український соціум</i> . 2003. № 1 (2). С. 30–37

Закінчення табл. 1

1	2
«Фінансова поведінка домогосподарств – це дії населення на фінансовому ринку щодо перерозподілу та інвестування грошових ресурсів», що визначаються ціннісними орієнтаціями, стандартами фінансового споживання, стратегіями оптимізації фінансового вибору, ступенем раціональності або ірраціональності у прийнятті рішень тощо» [17, с. 43].	Ломачинська І. А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України. <i>Економічний простір</i> . 2011. № 49. С. 141–149
«Фінансова поведінка у широкому розумінні – це поведінка населення, яка пов'язана з отриманням та витратою грошових коштів» [11, с. 43]	Казьмірова О. М. Соціологічні дослідження кредитної поведінки: проблеми та перспективи. <i>Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право</i> . 2019. Вип. 2 (42). С. 18–21
«Фінансова поведінка визначається як особливий вид економічної поведінки, пов'язаний з діями населення на ринку фінансових послуг, і передбачає мобілізацію, перерозподіл та інвестування грошових ресурсів населення» [8, с. 43]	Дудинець Л. А., Голуб Г. Г. Фінансова поведінка домогосподарств та її детермінанти. <i>Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України</i> . 2019. Вип. 2. С. 42–47

Джерело: складено авторами

Аналіз інформації, яку наведено у табл. 1, свідчить, що у науковців досить різні погляди на сутність категорії «фінансова поведінка». Крім того, значна кількість учених ототожнює такі дефініції, як «фінансова поведінка», «фінансова поведінка домогосподарств», що свідчить про наявність значних суперечностей у трактуванні цих категорій. Фінансова поведінка за своїм змістом є поняттям широким, оскільки може стосуватися не лише домогосподарств і громадян, але й суб'єктів підприємницької діяльності, органів державної та місцевої влади, які також мають власні фінансові ресурси і намагаються ними ефективно управляти. Саме тому ототожнювати фінансову поведінку та фінансову поведінку домогосподарств, на наше переконання, не доцільно.

Також у значній кількості наукових робіт сутність фінансової поведінки домогосподарств розглянуто через опис її видів, складових. Такий підхід також є дискусійним, оскільки за своєю природою фінансова поведінка може бути різних типів, видів, які можна виокремити за різними ознаками. Наприклад, досить значного поширення набув підхід ототожнення фінансової поведінки домогосподарств та їхньої інвестиційної поведінки. Така концепція є поширеною особливо в розвинутих країнах, де фінансовий ринок є розвинутим і домогосподарства активно беруть участь в інвестуванні власних коштів у різні види активів. Проте в Україні такі процеси є поодинокими, й тому модель фінансової поведінки домогосподарств також значно відрізняється від розвинутих країн.

Отже, аналіз наукових концепцій щодо розгляду сутності категорії фінансова поведінка домогосподарств, врахування ролі цих економічних суб'єктів у розвитку національної економіки дозволяють запропонувати власне трактування змісту цього виду поведінки. Фінансова поведінка домогосподарств – сукупність дій, які визначаються прийняттям рішень домогосподарствами щодо управління власними фінансовими ресурсами, їх акумулюванням, збереженням, залученням, використанням. Цілоком зрозуміло, що в такому контексті управління фінансовими ресурсами також можливо розглядати і як управління фінансовими активами, які є у власності домогосподарств. Таким чи-

ном, саме управлінські рішення зазначених економічних суб'єктів поступово призводять до формування певної моделі їхньої поведінки на ринку фінансових послуг. Значимо, що процес формування фінансової поведінки домогосподарств не є одночасним, а відбувається в результаті певного періоду прийняття рішень домогосподарствами щодо управління власними фінансовими ресурсами. На рис. 1 наведено схематичну модель формування зазначеного типу поведінки.

Аналізуючи дані рис. 1, цілоком погоджуємося з позицією В. Ю. Дорош та К. С. Чепель, що «поведінка домогосподарств являє собою сукупність механізмів взаємодії домогосподарств із рештою суб'єктів ринкової економіки щодо виробництва національного доходу з метою впливу на споживання, заощадження й інвестиції та чинників, що впливають на їхню діяльність. Поведінка домогосподарств є доволі складною для аналізу, оскільки на неї впливає дуже багато чинників, зокрема психологічних, які складно піддаються аналізу» [4, с. 363].

Дійсно, фінансова поведінка домогосподарств є складним об'єктом дослідження, оскільки її формування відбувається в результаті впливу значної кількості факторів різної природи.

На сьогодні вченими вже проведена робота в цій частині вивчення зазначеного виду поведінки. Значна кількість чинників ідентифікована.

Однак, враховуючи потенційно можливу велику кількість типів моделей фінансової поведінки домогосподарств, кількість таких факторів є досить великою та розширюється в результаті розвитку економічних відносин у суспільстві. Також важливу роль у формуванні фінансової поведінки домогосподарств відіграють неекономічні за своєю природою чинники. До їх числа можна віднести психологічні, соціальні фактори.

Доречно зауважують Д. Богиня та С. Бурлуцький, що поведінку домогосподарств багато в чому визначають соціальне середовище, моральні принципи, а отже, використання моделі економічної людини-максимізатора не дозволяє адекватно відобразити реальність. Обмеженням раціональності поведінки домогосподарства може бути від-

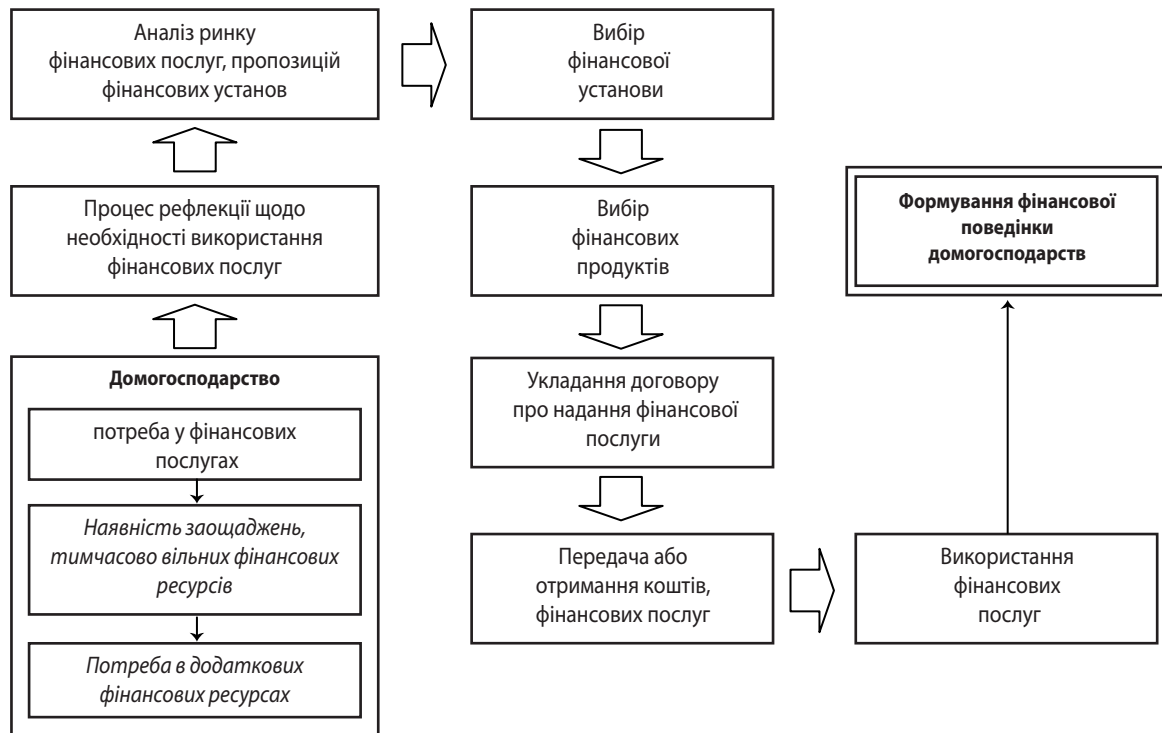

Рис. 1. Схема формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Джерело: складено авторами з урахуванням [19; 22]

мінність у бажаних цілях. Неокласична теорія, наприклад, робить наголос на первинності максимізації корисності від споживання, а отже, максимізації доходу і добробуту, а це вже суперечить установкам суспільств, де потенційними цілями є максимізація престижу або релігійне благочестя [1, с. 61–62].

Отже, проведемо більш детальне дослідження чинників, які впливають на формування окремих типів моделей фінансової поведінки домогосподарств. На рис. 2 систематизовано та згруповано окремі види таких чинників. Зауважимо, що їх спектр є значним і окремі з них у більшій, а деякі з них значно меншою мірою впливають на прийняття рішень домогосподарствами щодо управління власними фінансовими ресурсами.

Отже, аналізуючи дані рис. 2, можна стверджувати, що кількість факторів, які впливають на формування фінансової поведінки домогосподарств, дійсно є значною. Складність пізнання таких чинників також обумовлюється досить потужним зв'язком між домогосподарством як окремим економічним суб'єктом та моделлю його фінансової поведінки.

На відміну від дослідження чинників, що визначають розвиток інших макроекономічних систем, у формуванні моделі фінансової поведінки домогосподарства важливу роль відіграють *ендогенні чинники* – ті, які притаманні виключно людині, окремому домогосподарству. Їхня роль є дуже важливою для розуміння самого процесу прийняття рішень зазначеними економічними суб'єктами в частині управління фінансовими ресурсами.

В. Судіндра, Дж. Гаджendra Найду доречно зауважують, розглядаючи процеси прийняття управлінських рішень громадянами щодо використання власних фінансових ресурсів, що люди відрізняються за своїми звичками, і на таку поведінку впливає безліч факторів, включаючи поради сім'ї, знання про фінанси, реклама, економічний статус, сімейний стан, погляди на майбутнє, рівень доходу тощо [24].

Цілковито логічним, розглядаючи сутність фінансової поведінки домогосподарств, є те, що окреслена дефініція є категорією узагальненою, яка поєднує в собі окремі види поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг. Така категорія є місткою, і в моделі такої поведінки відображаються результати прийняття рішень щодо всіх аспектів, які пов'язані з рухом фінансових ресурсів. Відповідно, фінансова поведінка домогосподарств формується у частині використання або невикористання різних фінансових послуг, які пропонують фінансові посередники. Саме це також зумовлює важливість розгляду окремих складових фінансової поведінки домогосподарств, які у поєднанні і формують певну модель такої поведінки.

Також варто розуміти, що фінансова поведінка домогосподарств є частиною економічної поведінки цих суб'єктів господарювання, яка за своєю структурою є ще більш складною. Зазначимо, що питанням аналізу саме економічної поведінки домогосподарств як єдиного, цілісного об'єкта дослідження на сьогодні вченими присвячено недостатньо уваги. Насамперед така ситуація пов'язана зі складністю проведення таких досліджень, недостатнім рів-

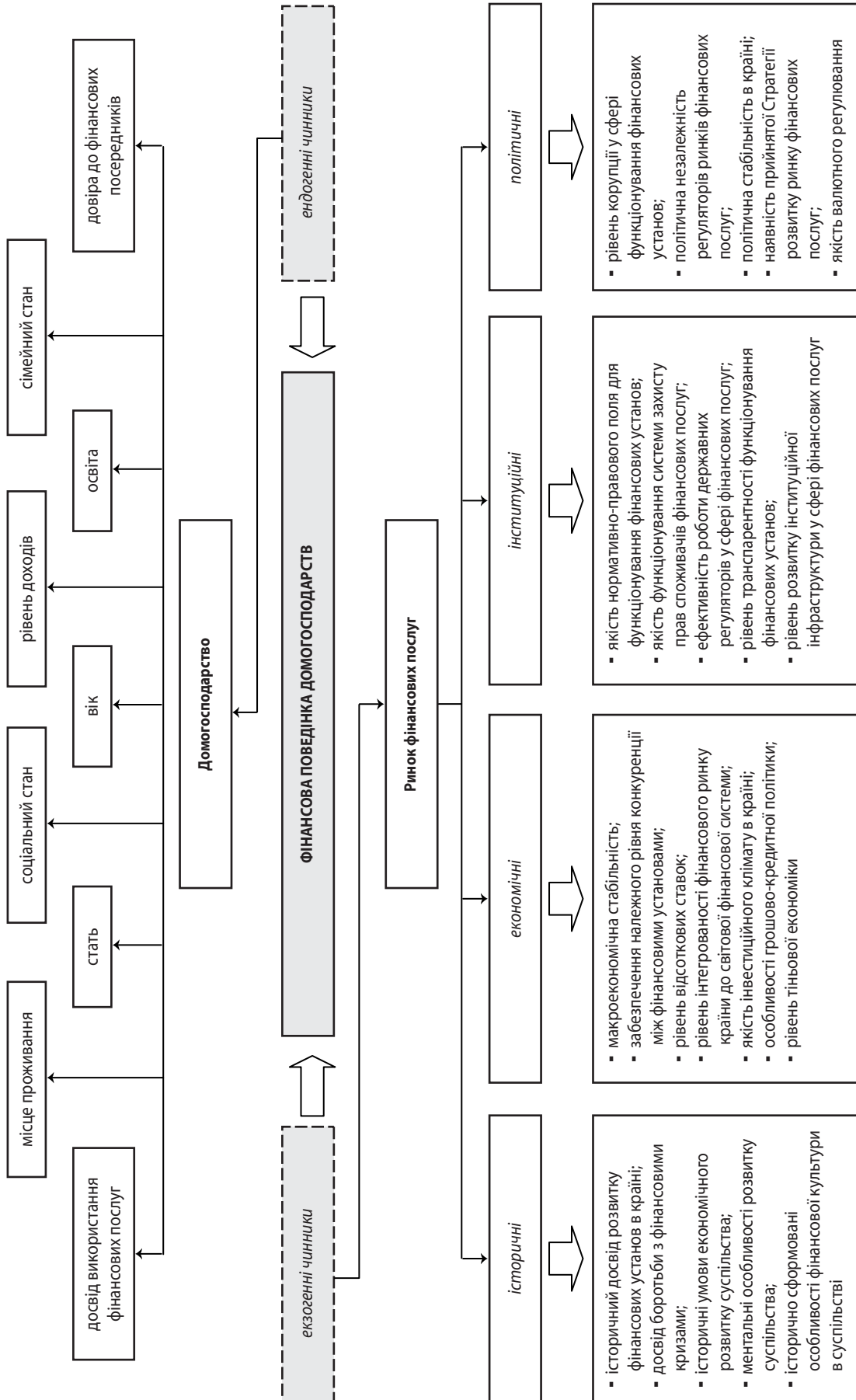

Рис. 2. Чинники, які впливають на формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Джерело: складено авторами з урахуванням [7; 21]

нем розвитку методологічного інструментарію їх реалізації та відсутністю статистичних, аналітичних даних.

Розглянемо окремі види фінансової поведінки домогосподарств, які передусім формуються в межах ринку фінансових послуг України. Зазначимо, що в наукових роботах вчених на сьогодні вже є розроблені концепції визначення таких видів поведінки.

Наприклад, В. В. Леонов у контексті вивчення мотиваційних чинників фінансової поведінки населення України визначає її різновиди, до числа яких відносить такі: дохідна фінансова поведінка, нагромаджувальна фінансова поведінка, заощаджувальна поведінка, кредитна фінансова поведінка, інвестиційна фінансова поведінка, страхова фінансова поведінка, споживча фінансова поведінка, добродійна фінансова поведінка, фіскальна фінансова поведінка [16]. Подібний підхід також пропонує і Т. О. Кізіма, яка виділяє такі компоненти фінансової поведінки домогосподарств: дохідну (формування та оптимізація дохідної частини бюджету домогосподарства); фіскальну (сплата та мінімізація податкових платежів); споживчу (здійснення витрат споживчого характеру); заощаджувальну (виведення певної частини доходів з особистого користування з метою задоволення майбутніх потреб); інвестиційну (вкладення частини неспожитих доходів у фінансові активи з метою отримання майбутніх вигод); кредитну (залучення тимчасово вільних коштів у інших суб'єктів на основних принципах кредитування); добродійну (безоплатне надання коштів окремим особам чи організаціям з метою підтримки їх діяльності) [13, с. 20–21].

Проте, на наш погляд, також доцільно виокремлювати і депозитну поведінку домогосподарств, оскільки заощаджувальна поведінка полягає насамперед у постійному відкладанні частини фінансових ресурсів домогосподарства з можливістю їх витрачання в майбутньому. При цьому депозитна поведінка характеризує відносини, які виникають між домогосподарствами та фінансовими установами щодо передачі клієнтами таким установам у тимчасове управління власних коштів. У цьому випадку однозначно кошти потрапляють на фінансовий ринок країни і перетворюються у кредитні й інвестиційні ресурси.

В. Судіндра, Дж. Гаджендра Найду зазначають, що фінансову поведінку можна розглядати як охоплення чотирьох широких сфер, а саме: заощадження, витрати, позики та інвестиції [24]. Проте виникає питання щодо ролі страхової та депозитної поведінки у формуванні моделі фінансової поведінки домогосподарств. Своєю чергою, О. А. Ковтун виокремлює такі компоненти фінансової поведінки домогосподарств: заощаджувальна, кредитна, інвестиційна, страхова та фіскальна [14].

Розглядаючи окремі види фінансової поведінки домогосподарства, варто розуміти, що такі види можуть бути виокремлені за різними ознаками, не лише за природою фінансової послуги або напрямками витрачання коштів цими економічними суб'єктами. У науковій літературі можна зустріти різні підходи до виділення окремих класифікаційних ознак, за якими проводиться ідентифікація окремих видів зазначеного виду поведінки домогосподарств. Наприклад, С. Ревзіна виділяє активну, рутинно-еволюційну та показну фінансову поведінку [18; 20].

Значну увагу окресленим питанням було приділено О. А. Ковтун, яка провела досить детальний аналіз видів фінансової поведінки домогосподарств і виокремлює такі класифікаційні ознаки й відповідні моделі такої поведінки: активність на ринку фінансових послуг (активна, пасивна); тип результату (вимушена, креативна, доцільна та снобістська); джерело фінансових ресурсів (позитивна, тіньова та негативна); форма (раціональна, ірраціональна, гуманістична (меценатська), емфатична); інструменти, що використовуються на ринках фінансових послуг (споживча, заощаджувальна, інвестиційна, страхова); ступінь ризику (ризикова, з мінімальним ступенем ризику); схильність до інновацій (інноваційна, консервативна, помірна); тип власності фінансових ресурсів (за власні кошти, кредитна, змішана) [14, с. 44]. Подібний підхід є дещо дискусійним, оскільки віднесення тих або інших видів фінансової довіри до різних груп є дискусійним. Наприклад, знову ж за критерієм інструментів, що використовуються на ринках фінансових послуг, доцільно також виділити кредитну, депозитну поведінки.

Отже, враховуючи наявні підходи до розгляду структури поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг, необхідно виокремлювати такі її компоненти: кредитна поведінка, заощаджувальна поведінка, депозитна поведінка, інвестиційна поведінка, податкова поведінка, страхова поведінка та платіжна поведінка. Зміст видів фінансової поведінки наведено на рис. 3.

Таким чином, зауважимо, що визначити вичерпно основні види фінансової поведінки домогосподарств є складним завданням, що пояснюється як широким спектром різних управлінських рішень, які можуть приймати домогосподарства щодо управління власними фінансовими ресурсами, так і різними видами фінансових послуг, якими вони можуть користуватися або ні в різних країнах світу. Також важливу роль у дослідженні видів фінансової поведінки домогосподарств відіграє якість інституціонального забезпечення розвитку національної економіки, регулювання процесів розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів у країні.

Зокрема, наприклад, більша частина закордонних учених не виокремлюють податкову поведінку в окремий вид, оскільки домогосподарства справно сплачують податки, розуміючи наслідки порушення податкового законодавства. Питання сплачувати або не сплачувати податки домогосподарства не розглядається, отже, і приймати рішення в цьому питанні не потрібно.

Натомість у країнах, які розвиваються, до яких відносимо й Україну, в суспільстві відсутній належний рівень податкової культури, і громадяни можуть усвідомлено не сплачувати податки і не відповідати за порушення податкового законодавства.

Також варто чітко розуміти, що є узагальнена модель фінансової поведінки домогосподарств, а є також окремий вид поведінки домогосподарств саме на ринку фінансових послуг. Відповідно, питання конкретизації цих видів поведінки, їх особливостей формування потребують уточнення та проведення нових досліджень у цій сфері.

Висновки. Отже, у статті розглянуто теоретичні питання формування поведінки домогосподарств на ринку

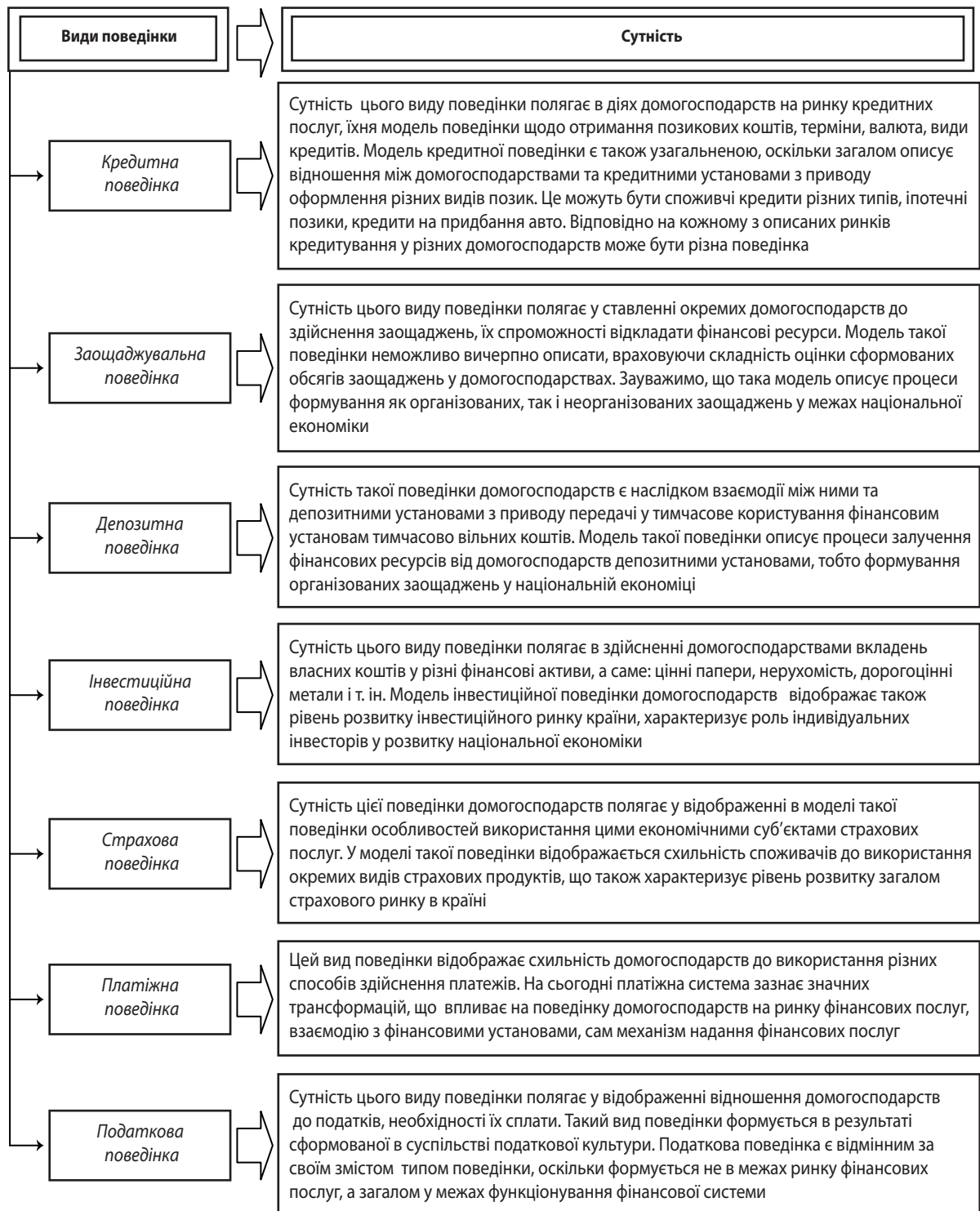

Рис. 3. Види поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг

Джерело: складено авторами з урахуванням [6]

фінансових послуг. Значну увагу приділено дослідженню сутності такого виду поведінки. Результати дослідження дають підстави констатувати важливість домогосподарств для розвитку національної економіки та високий рівень складності пізнання їхньої поведінки на ринку фінансових послуг. Відповідно, результати аналізу основних чинників,

які впливають на формування такого виду поведінки, засвідчують наявність великої кількості факторів, які впливають на процес прийняття рішень домогосподарствами щодо управління власними фінансовими ресурсами, значну частину яких складають індивідуальні, ендогенні чинники. Також дослідження природи фінансової поведінки

домогосподарств дозволяє констатувати її узагальнений характер. Встановлено, що структура моделі такої поведінки складається з низки окремих видів. Вивчення наукових підходів до розгляду таких видів дозволило конкретизувати окремі компоненти фінансової моделі домогосподарств, описати їх сутність та особливості формування. До їх числа віднесено було такі: кредитна поведінка, заощаджувальна поведінка, депозитна поведінка, інвестиційна поведінка, податкова поведінка, страхова поведінка та платіжна поведінка.

Отже, дослідження фінансової поведінки домогосподарств є невід'ємною складовою процесів вивчення особливостей розвитку ринку фінансових послуг, на якому окреслені економічні суб'єкти відіграють ключову роль, пошуку нових механізмів та інструментів підвищення якості надання фінансових послуг, розробки заходів активізації взаємодії між домогосподарствами та фінансовими установами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богиня Д., Бурлуцький С. Домогосподарство: гомеостатичний підхід. *Економічна теорія*. 2014. № 3. С. 60–71.
2. Богоявленський О. В. Розвиток фінансового посередництва як фактор оптимізації інвестиційної поведінки населення. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 110–114.
3. Галишнікова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. *Финансовый журнал*. 2012. № 2. С. 133–140.
4. Дорош В. Ю., Чепель К. С. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (1). С. 361–372.
5. Драган О. А. Концепции финансового поведения домохозяйств в современной экономической теории. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2012. Т. 17. Вип. 3–4. С. 16–21.
6. Дубина М. В. Формування системи основних типів фінансової довіри у межах ринку фінансових послуг. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 115–124.
7. Дубина М. В., Жаворонок А. В., Фецишин М. П. Формування інституційного середовища розвитку криптовалют в Україні. *Modern Economics*. 2019. № 17. С. 80–85.
8. Дудинець Л. А., Голуб Г. Г. Фінансова поведінка домогосподарств та її детермінанти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 2. С. 42–47.
9. Єфременко Т. О. Фінансова поведінка населення у соціологічному вимірі. *Український соціум*. 2003. № 1 (2). С. 30–37.
10. Іващенко М. В. Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників та її характер. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2010. № 4.
11. Казьмірова О. М. Соціологічні дослідження кредитної поведінки: проблеми та перспективи. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 2 (42). С. 18–21.
12. Касьян М. Модели финансового поведения украинцев: рациональность или эмоции? URL: <https://docplayer.ru/29494597-Modeli-finansovogo-povedeniya-ukraincev-racionalnost-ili-emocii.html>.
13. Кізіма Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 19–26.

14. Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 280–286.
15. Косточка О. О. Фінансова поведінка домогосподарств України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 698–701.
16. Леонов В. В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз. *Український соціум*. 2007. № 3. С. 63–76.
17. Ломачинська І. А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України. *Економічний простір*. 2011. № 49. С. 141–149.
18. Ревзина С. Л. Финансовое поведение населения как объект социологической науки. *Известия Саратовского университета*. 2008. Т. 8. Вып. 1. С. 82–84. (Сер.: Социология. Политология).
19. Тарасенко О. О. Ідентифікація сутності депозитної поведінки домогосподарств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 150–157.
20. Шаманська О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, мотиви, види та чинники. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 2. С. 104–111.
21. Dubyna M. V., Shkarlet S. N. Research of the informal factors in the development of the financial services markets. *Innovative economics and management*. 2016. No. 1. P. 199–208.
22. Dubyna M., Zhavoronok A., Kudlaieva N., Lopashchuk I. Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. 2021. No. 14 (1). P. 97–102.
23. Handbook of Consumer Finance Research / ed. Xiao J. J. Springer, New York, NY, 2008. XX, 424.
24. Sudindra V. R., Gajendra Naidu Dr. J. Financial Behaviour and Decision-Making. *IJCRT*. 2018. Vol. 6, Issue 1. P. 1426–1435.

REFERENCES

- Bohoiavlenskyi, O. V. "Rozvytok finansovoho poserednytstva yak faktor optymizatsii investytsiinoi povedinky naselennia" [Development of Financial Intermediation as a Factor in Optimizing the Investment Behavior of the Population]. *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy*, no. 2 (2013): 110-114.
- Bohynia, D., and Burlutskyi, S. "Domohospodarstvo: homeostatychnyi pidkhd" [Household: A Homeostatic Approach]. *Ekonomichna teoriia*, no. 3 (2014): 60-71.
- Dorosh, V. Yu., and Chepel, K. S. "Finanova povedinka domohospodarstv v rynkovykh umovakh hospodariuvannia" [Financial Behavior of Households in Market Conditions]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy*, no. 9(1) (2012): 361-372.
- Dragan, O. A. "Kontseptsii finansovogo povedeniya domokhozyaystv v sovremennoy ekonomicheskoy teorii" [Concepts of Financial Behavior of Households in Modern Economic Theory]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova*, vol. 17, no. 3-4 (2012): 16-21.
- Dubyna, M. et al. "Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market". *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, no. 14(1) (2021): 97-102.
- Dubyna, M. V. "Formuvannia systemy osnovnykh typiv finansovoi doviry u mezhakh rynku finansovykh posluh" [Forming a System of Basic Types of Financial Trust Within the Financial Services Market]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 3(11) (2017): 115-124.

Dubyna, M. V., and Shkarlet, S. N. "Research of the informal factors in the development of the financial services markets." *Innovative economics and management*, no. 1 (2016): 199-208.

Dubyna, M. V., Zhavoronok, A. V., and Fedyshyn, M. P. "Formuvannia instytuttsiinoho seredovyscha rozvytku kryptovaliut v Ukraini" [Formation of the Institutional Environment for the Development of Cryptocurrencies in Ukraine]. *Modern Economics*, no. 17 (2019): 80-85.

Dudynets, L. A., and Holub, H. H. "Finansova povedinka domohospodarstv ta yii determinanty" [Financial Behavior of Households and Its Determinants]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 2 (2019): 42-47.

Galishnikova, Ye. V. "Finansovoye povedeniye naseleniya: sberegat ili tratit" [Financial Behavior of the Population: Save or Spend]. *Finansovyy zhurnal*, no. 2 (2012): 133-140.

Handbook of Consumer Finance Research. New York, NY: Springer, 2008.

Ivashchenko, M. V. "Motyvy finansovoi povedinky domohospodarstv ta vplyv neekonomichnykh chynnykiv ta yii kharakter" [Motives of Financial Behavior of Households and the Influence of Non-economic Factors and Its Nature]. *Problemy systemnoho pidkrodu v ekonomitsi*, no. 4 (2010).

Kasyan, M. "Modeli finansovogo povedeniya ukrainsev: racionalnost ili emotsii?" [Financial Behavior Models of Ukrainians: Rationality or Emotion?]. <https://docplayer.ru/29494597-Modeli-finansovogo-povedeniya-ukraincev-racionalnost-ili-emocii.html>

Kazmirova, O. M. "Sotsiologichni doslidzhennia kredytnoi povedinky: problemy ta perspektyvy" [Sociological Research of Credit Behavior: Problems and Prospects]. *Visnyk NTUU «KPI». Politologiya. Sotsiologiya. Pravo*, no. 2(42) (2019): 18-21.

Kizyma, T. "Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist, klasyfikatsiia, chynnyky vplyvu" [Financial Behavior of Households: Nature, Classification, Factors of Influence]. *Svit finansiv*, no. 4 (2011): 19-26.

Kostochka, O. O. "Finansova povedinka domohospodarstv Ukrainy" [Financial Behavior of Ukrainian Households]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 11 (2016): 698-701.

Kovtun, O. A. "Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist, struktura ta klasyfikatsiia" [Financial Behaviour of Households: Essence, Structure and Classification]. *Biznes Inform*, no. 9 (2013): 280-286.

Leonov, V. V. "Motyvatsiini chynnyky finansovoi povedinky naselennia Ukrainy: empyrychni analiz" [Motivational Factors of Financial Behavior of the Population of Ukraine: Empirical Analysis]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 3 (2007): 63-76.

Lomachynska, I. A. "Optymizatsiia finansovoi povedinky domohospodarstv u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy" [Optimization of Financial Behavior of Households in the Transformational Economy of Ukraine]. *Ekonomichniy prostir*, no. 49 (2011): 141-149.

Revzina, S. L. "Finansovoye povedeniye naseleniya kak obekt sotsiologicheskoy nauki" [Financial Behavior of the Population as an Object of Sociological Science]. *Izvestiya Saratovskogo universiteta*, vol. 8, no. 1 (2008): 82-84.

Shamanska, O. "Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist, motyvy, vydy ta chynnyky" [Financial Behavior of Households: Nature, Motives, Types and Factors]. *Visnyk TNEU*, no. 2 (2014): 104-111.

Sudindra, V. R., and Gajendra Naidu, Dr. J. "Financial Behavior and Decision-Making". *IJCRT*, vol. 6, no. 1 (2018): 1426-1435.

Tarasenko, O. O. "Identyfikatsiia sutnosti depozytnoi povedinky domohospodarstv" [Identification of the Essence of Deposit Behavior of Households]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 3(11) (2017): 150-157.

Yefremenko, T. O. "Finansova povedinka naselennia u sotsiologichnomu vymiri" [Financial Behavior of the Population in the Sociological Dimension]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 1(2) (2003): 30-37.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2021 р.